

De ontbossingsportefeuille van de Nederlandse financiële sector

milieudefensie
hoe geef jij onze aarde door?

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	4
2 Wat hebben we onderzocht?	6
3 Hoe zijn we te werk gegaan?	7
4 Wat hebben we ontdekt?	10
5 Hoe de Nederlandse financiële sector de klimaat- en biodiversiteitscrisis aanwakkert	18
6 Conclusie: tijd voor wetgeving	24
Bronnen	26

Disclaimer

Deze publicatie is in belangrijke mate ontwikkeld op basis van een analyse verricht door Profundo in opdracht van Milieudefensie:

[Kuepper, Barbara, and Ward Warmerdam.](#)

[‘Dutch Financing of Forest-Risk Sectors. An Analysis of Financial Links with Key Sectors Dricing Forest Loss’.](#)

[Amsterdam: Profundo, December 2021.](#)

De rechten van de inhoud van deze publicatie liggen bij Milieudefensie. Het is niet toegestaan om (een deel van) de inhoud te gebruiken voor commerciële doeleinden zonder goedkeuring van Milieudefensie. Denk na voordat je deze publicatie print: wees zuinig op onze natuur.

De inhoud van deze publicatie valt uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van Milieudefensie.

© December 2021, Milieudefensie

Samenvatting

Tussen 2016 en maart 2021 verstrekten ING, Rabobank en ABN AMRO leningen en onderwritingdiensten ter waarde van 3,1 miljard euro voor goederen met een hoog risico op ontbossing zoals rundvlees, palmolie, soja, pulp en papier, rubber, cacao en koffie. Nederlandse pensioenfondsen, verzekeraars en banken hadden eind 2020 362 miljoen euro belegd in deze goederen.* Daarmee is de Nederlandse financiële sector koploper in de Europese Unie.

Ontbossing wakkert de klimaat- en biodiversiteitscrisis aan. De uitbreiding van landbouw en veeteelt gaat gepaard met conflicten en schendingen van de rechten van lokale gemeenschappen en inheemse bevolkingsgroepen. Nederlandse financiële instellingen hebben de voorbije jaren vrijwillig beleid ontwikkeld op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Toch vloeien er nog vele Nederlandse miljarden naar bedrijven die betrokken zijn bij ontbossing en mensenrechtenschendingen.

Een nationale wet internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) inclusief een klimaatplicht voor financiële instellingen en andere bedrijven is nodig om ervoor te zorgen dat ze eindelijk hun volle verantwoordelijkheid gaan nemen.

* Op basis van de meest recente publiek beschikbare gegevens per 31 maart 2021. Voor een aantal pensioenfondsen gaat het om de portefeuilledata per 31 december 2019.

Aanbevelingen

Voor de Nederlandse regering

Milieudefensie roept de regering op om werk te maken van regels die de financiering van ontbossing en mensenrechtenschendingen door Nederlandse financiële instellingen aan banden legt. Hoe?

- Door op korte termijn een IMVO-wet inclusief een klimaatplicht voor bedrijven en financiële instellingen in te voeren.
- Door er in de Europese Raad voor te pleiten in de EU anti-ontbossingwet ook regels voor de financiële sector op te nemen, zoals het Europees Parlement heeft gevraagd.

Voor Nederlandse financiële instellingen

Milieudefensie vraagt Nederlandse financiële instellingen om:

- Rigoureuze due diligence aan de dag te leggen ten aanzien van bedrijven actief in sectoren met een hoog ontbossingsrisico, ongeacht de schakel van de keten waarin ze actief zijn.
- Financiering van bedrijven waarvoor het risico op ontbossing en mensenrechtenschendingen in de keten niet voorkomen of gestopt kan worden, te beëindigen.
- Transparant te rapporteren over de genomen due diligence-maatregelen ten aanzien van klanten en bedrijven waarin geïnvesteerd wordt en over de resultaten ervan.
- Financiering in te zetten als hefboom voor de transitie van industriële plantages in handen van grote bedrijven naar agro-ecologische landbouwsystemen en bosbeheer door de lokale bevolking.

Inleiding

Code rood voor de mensheid

“Een code rood voor de mensheid”, noemde Secretaris Generaal António Guterres het zesde, schokkende klimaatrapport van het IPCC, het wetenschappelijke klimaatpanel van de VN. Door de verbranding van fossiele brandstoffen en ontbossing is de aarde vandaag al meer dan 1°C warmer dan voor de industriële revolutie.¹ Het voorbije decennium was wellicht het warmste in 125.000 jaar.² Het klimaat verandert ongezien snel. De ontwrichtende gevolgen ervan worden op steeds meer plaatsen merkbaar, ook in Nederland. De komende 30 jaar warmt de aarde verder op. Tenzij de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen snel en verregaand wordt teruggebracht, ligt het doel om de opwarming te beperken tot 1,5°C of zelfs 2°C – zoals afgesproken in het Klimaatakkoord van Parijs – buiten bereik.³

Onmisbare bondgenoot

Bossen zijn van kritiek belang voor het klimaat, voor de biodiversiteit en voor mensen. Zo'n 1,6 miljard mensen, waaronder 70 miljoen inheemsen, zijn direct afhankelijk van bossen voor hun levensonderhoud. Bossen herbergen meer dan 80% van alle soorten dieren en planten die op het land leven.⁴ Bossen vormen een bron van voedsel en spelen een belangrijke rol in de watercyclus. Gezonde bossen leggen daarnaast meer CO₂ uit de atmosfeer vast dan ze uitstoten.

FOTO: VICTOR MORIYAMA/AMAZONIA EM CHAMAS

Daarom zijn ze een onmisbare bondgenoot in de aanpak van de klimaatcrisis. Volgens het IPCC moet er tegen het einde van deze eeuw zo'n 730 miljard ton CO₂ uit de atmosfeer verwijderd worden om de opwarming te beperken tot 1,5°C.⁵ Dat is even veel als alle CO₂ uitgestoten door de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en China samen sinds de industriële revolutie.⁶

Ontbossing raast voort

Maar het gaat slecht met de bossen. De landbouw hakt genadeloos in op tropische regenwouden, savannes en andere kostbare natuurgebieden. Tussen 2015 en 2017 veroorzaakte het verlies van tropisch bos een bruto-uitstoot van 4,8 miljard ton CO₂ per jaar. Tropische ontbossing is verantwoordelijk voor zo'n 10% van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen. Als tropische ontbossing een land was, zou het de op twee na grootste uitstoter ter wereld zijn, na China en de Verenigde Staten.⁷

Onvervulde beloften

2020 had een kanteljaar moeten worden in de strijd tegen de wereldwijde ontbossing. Honderden grote bedrijven, zoals Ahold Delhaize, Unilever en Mondelēz hadden beloofd om tegen dat jaar hun ketens "ontbossingsvrij" te maken. Die belofte zijn ze niet nagekomen.⁸ De Nederlandse regering ondertekende in 2014 samen met vele andere landen en bedrijven de Bossenverklaring van New York. Ze stelden zich tot doel de wereldwijde ontbossing tegen 2020 te halveren en tegen 2030 te stoppen. Maar sindsdien is het jaarlijks verlies van primair bos toegenomen. In 2020 alleen al ging 4,2 miljoen hectare verloren, een oppervlakte zo groot als Nederland.⁹

Nederlandse verantwoordelijkheid

Om een einde te maken aan ontbossing in 2030, zullen vage verklaringen en vrijwillige afspraken niet volstaan. De politiek moet haar verantwoordelijkheid nemen. Door bedrijven en financiële instellingen wettelijk te verplichten om ervoor te zorgen dat hun waardeketens vrij zijn van ontbossing en mensenrechtenschendingen. Als grootste Europese importeur van soja, palmolie en cacao heeft Nederland op dit vlak een enorme verantwoordelijkheid.¹⁰ Ook als financier van ontbossing speelt Nederland een buitengewoon grote rol, zo tonen we aan in dit rapport.

FOTO: MICHA PATAULT

Wat hebben we onderzocht?

- Wat is de blootstelling van Nederlandse financiële instellingen aan ontbossingsrisico?
- Via welke activiteiten en in welke landen vindt die blootstelling plaats?
- En hoe belangrijk zijn de geldstromen uit Nederland vergeleken met die uit andere landen?

Die vragen hebben we in dit rapport beantwoord. Het is gebaseerd op een onderzoek uitgevoerd door Profundo in opdracht van Milieudefensie.

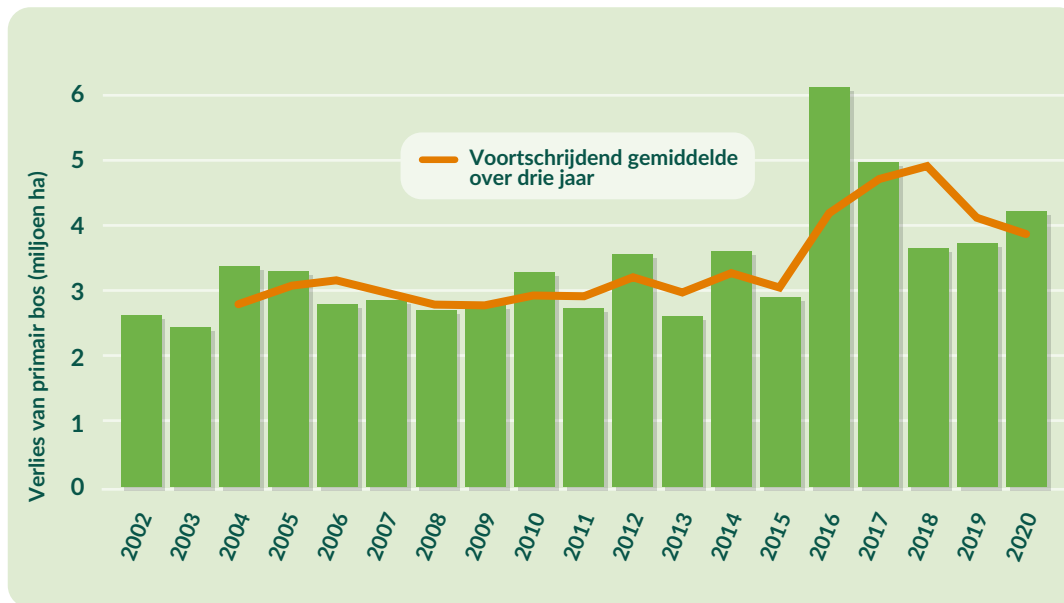
[Voor het volledige onderzoek van Profundo klik hier.](#)

FOTO: VICTOR MORIYAMA/AMAZONIA EM CHAMAS

Hoe zijn we te werk gegaan?

Van 2002 tot 2020 ging 64,7 miljoen hectare primair bos verloren in de tropen (zie figuur 1).^{*} 80% van die bosvernietiging vond plaats in tien landen (zie figuur 2 op pagina 8). Op die tien landen hebben we ons onderzoek toegespitst.

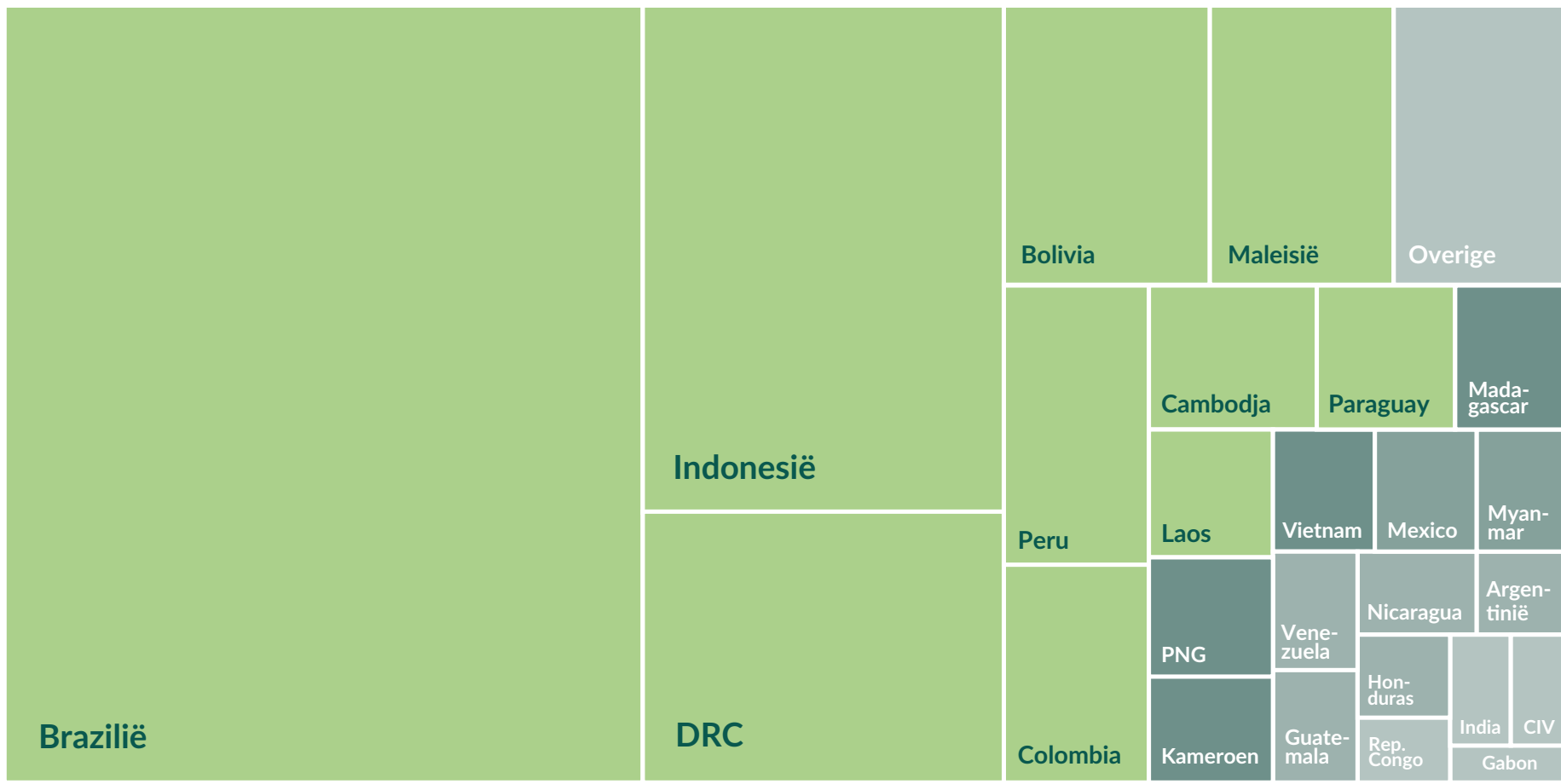

Figuur 1:
Verlies van primair tropisch bos, 2002-2020
(Bron: World Resources Institute)

Voor elk van de tien landen zijn we nagegaan welke landbouwgoederen er de belangrijkste oorzaak van ontbossing zijn. Dat zijn palmolie, rundvlees, pulp & papier, soja, rubber, cacao en koffie. Uiteraard zijn er nog meer activiteiten en goederen die leiden tot bosvernietiging. Denk aan de aanleg van wegen, houtkap en mijnbouw. Maar landbouw en veeteelt zijn verantwoordelijk voor de bulk van de tropische ontbossing. Daarom spitst dit onderzoek zich toe op de hierboven genoemde “ontbossingsrisicogoederen”.

Vervolgens hebben we per land gekeken welke grote bedrijven de hoofdrol spelen in de productie van en handel in die goederen. We hebben ons dus beperkt tot bedrijven actief in de upstream- (productie) en midstreamsegmenten (opslag, eerste verwerking, transport, groothandel) van de bevoorradingketens. Bedrijven actief in de downstreamsegmenten van de bevoorradingketens (bv. voedingsfabrikanten) zijn niet meegenomen in het onderzoek.¹¹ Zo kwamen we tot een selectie van 116 bedrijven.¹¹

^{*} Primair bos verwijst naar volwassen natuurlijk vochtig tropisch bos dat niet volledig gekapt en hergroeid is in de recente geschiedenis. Zie Turubanova, Svetlana, Peter V Potapov, Alexandra Tyukavina, and Matthew C Hansen. ‘Ongoing Primary Forest Loss in Brazil, Democratic Republic of the Congo, and Indonesia’. *Environmental Research Letters* 13, no. 7 (1 July 2018): 074028. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aacd1c>.

Figuur 2:
Aandeel van geselecteerde landen in verlies van primair bos in de tropen, 2002-2020

Voor elk van de 116 bedrijven hebben we de financiële relaties met de Nederlandse financiële sector in de periode 2016 tot en met maart 2021 geïdentificeerd en geanalyseerd. Daarbij zoomen we in op de drie grootste banken, vier grootste verzekeraars en zes grootste pensioenfondsen actief in Nederland. Zij zijn samen verantwoordelijk voor meer dan 99% van de waarde van de gevonden financiële relaties. Elk van deze financiële instellingen heeft vooraf de mogelijkheid gekregen om opmerkingen te maken op de gevonden financiële relaties. Acht van de 14 instellingen hebben van die mogelijkheid gebruik gemaakt. Hun reacties zijn waar passend meegenomen in het rapport. ING, ABP, BPF Bouw, Allianz, Aegon en Nationale Nederlanden kozen er helaas voor om niet te reageren. Een beknopte samenvatting van de reacties is [hier](#) te vinden.

Voor elk bedrijf hebben we geschat welk aandeel van de investeringen kan worden toegerekend aan de ontbossingsrisicogoederen in de geselecteerde landen. Door die percentages te combineren met de waarde van leningen aan en beleggingen in deze bedrijven, krijgen we het ontbossingsrisicokrediet en de ontbossingsrisicobeleggingen. De bedragen die we in dit rapport noemen, zijn via deze methode aangepast. De totale bedragen van leningen en beleggingen in de bedrijven zijn doorgaans vele malen hoger.

Tot slot hebben we de geldstromen van Nederlandse financiële instellingen naar de bedrijven vergeleken met die van financiële instellingen uit andere landen. Zo krijgen we een beeld van het relatieve belang van het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet en de Nederlandse ontbossingsrisicobeleggingen op Europees niveau en op wereldschaal. Onze focus op een beperkt aantal landen, goederen en bedrijven, in combinatie met beperkte transparantie van bedrijven en financiële instellingen, heeft tot gevolg dat onze schatting van Nederlandse ontbossingsrisico-investeringen vrijwel zeker een onderschatting is.

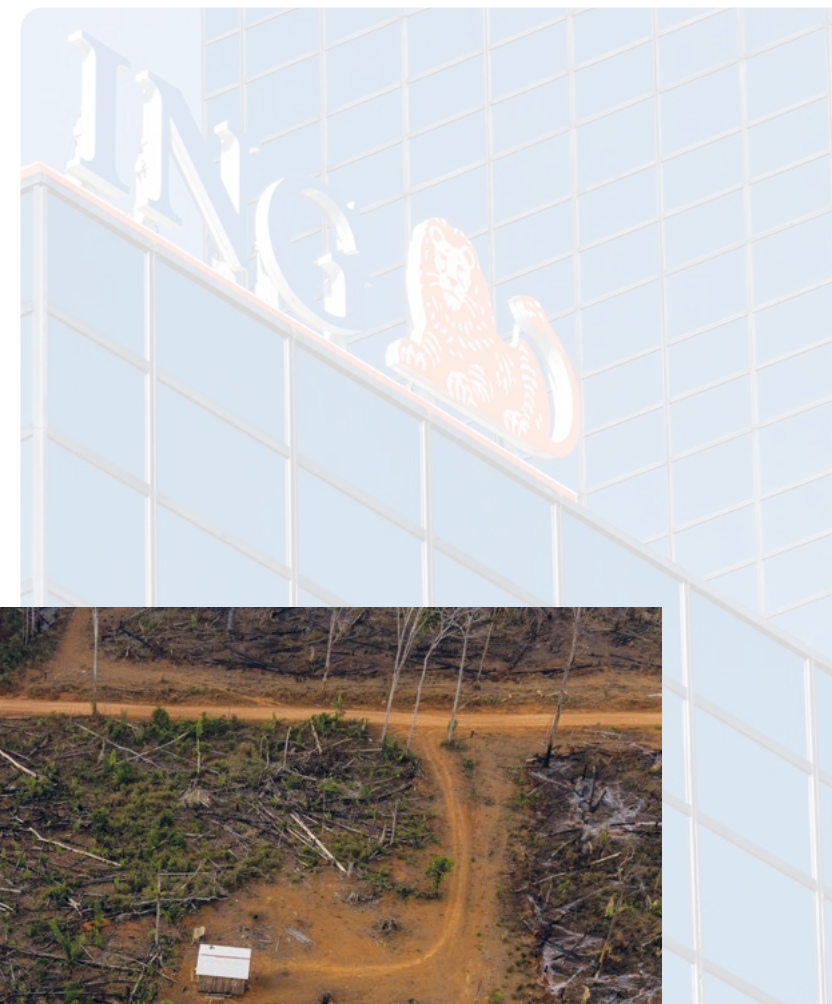

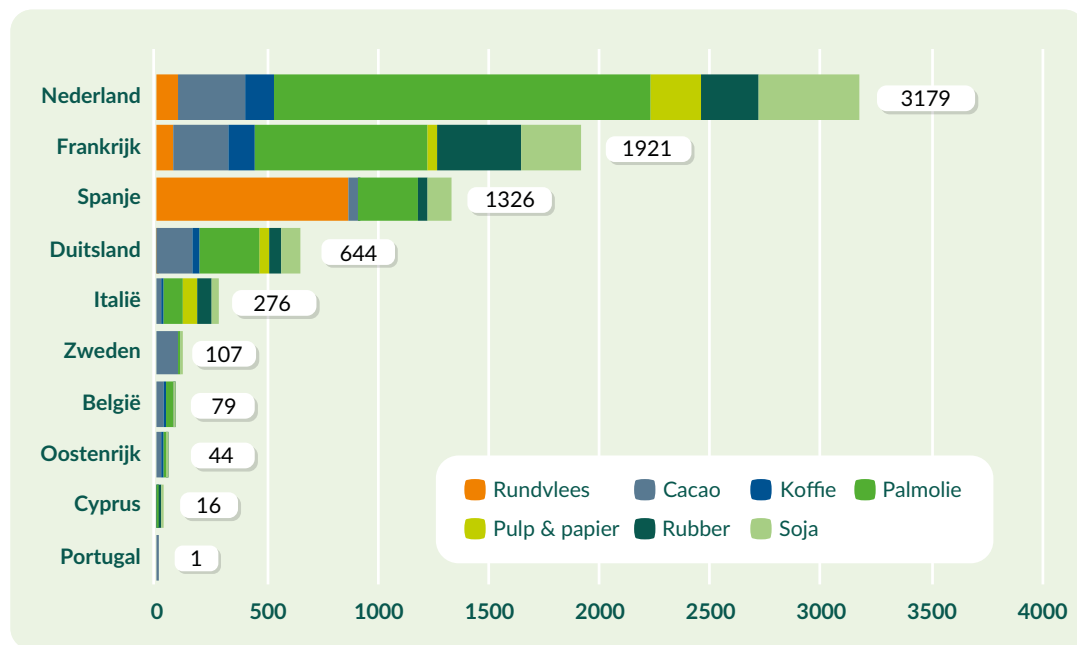
FOTO: VICTOR MORIYAMA/AMAZONIA EM CHAMAS

Wat hebben we ontdekt?

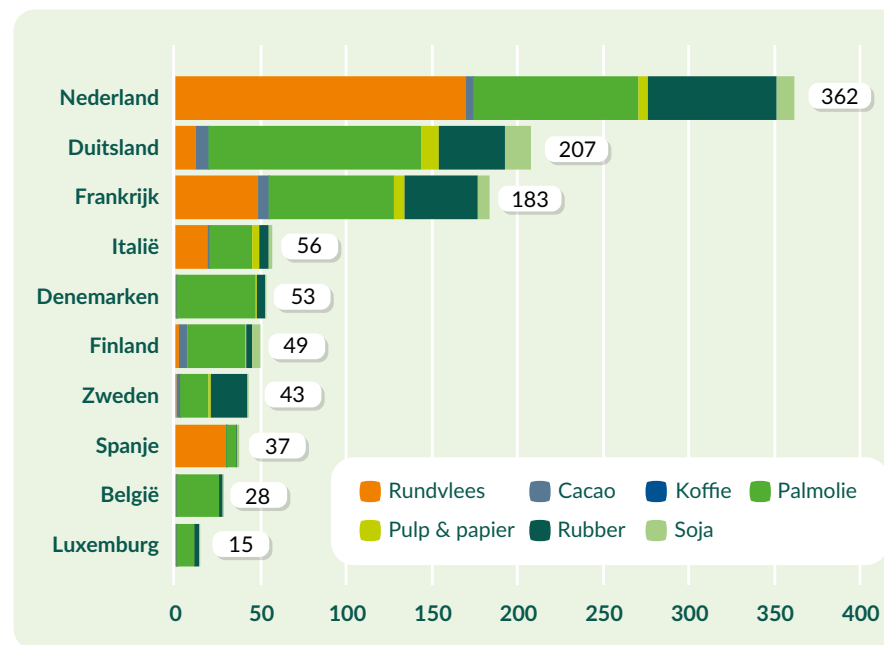
Nederland Europees kampioen financiering van ontbossing

Van 2016 tot maart 2021 verstrekten de drie Nederlandse grootbanken ING, Rabobank en ABN AMRO ruim 3,1 miljard euro aan leningen en onderwritingdiensten voor de productie van en handel in

goederen met een hoog ontbossingsrisico (zie figuur 3). Nederlandse banken, verzekeraars en pensioenfondsen hadden in maart 2021 gezamenlijk 362 miljoen euro belegd in aandelen en obligaties voor risicogoederen (zie figuur 4). Figuren 3 en 4 tonen ook dat Nederland Europees kampioen financiering van ontbossing is, zowel voor kredietverlening als voor beleggingen.

*Figuur 3:
Leningen en onderwritingdiensten met hoog ontbossingsrisico per land van de kredietverleners en per goed - enkel EU-lidstaten (2016-maart 2021, miljoen euro)*

*Figuur 4:
Beleggingen in aandelen en obligaties met hoog ontbossingsrisico per land van de belegger en per goed - enkel EU-lidstaten (meest recente neerlegging maart 2021, miljoen euro)*

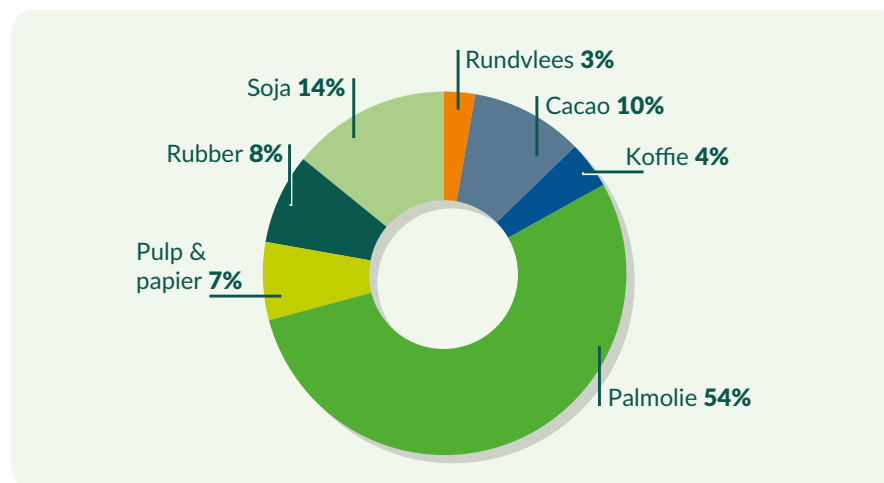
2/3 risicokrediet naar palmolie en soja

3/4 risicobeleggingen naar rundvlees en palmolie

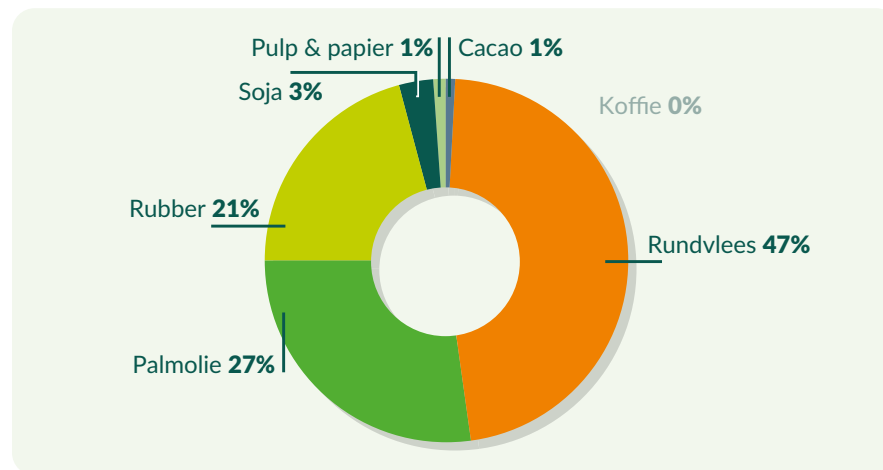
Twee derde van het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet viel toe te schrijven aan palmolie (1,7 miljard euro) en soja (458 miljoen euro) (zie figuur 5). Drie vierde van de Nederlandse ontbossingsrisicobeleggingen viel toe te schrijven aan rundvlees (170 miljoen euro, 47%) en palmolie (96 miljoen euro, 27%).

94% van risicokrediet in Indonesië, Brazilië en Maleisië

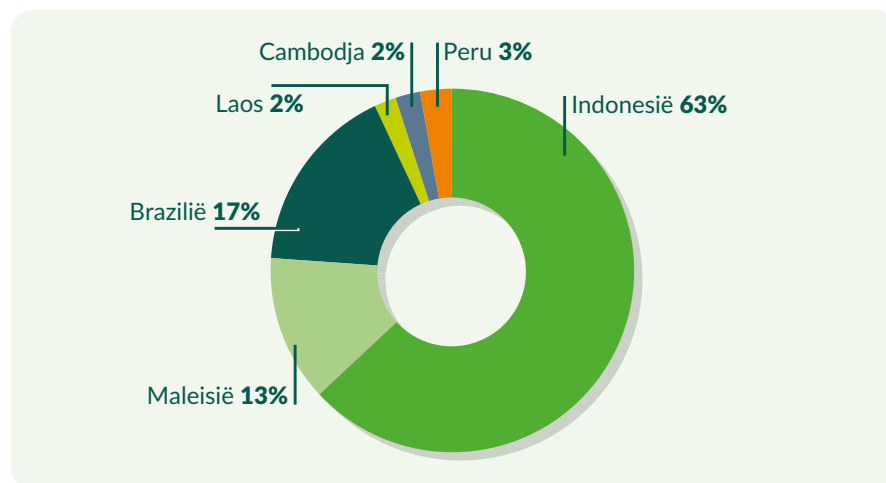
94% van het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet kon worden toegeschreven aan drie landen, namelijk Indonesië (2 miljard euro, 63%), Brazilië (430 miljoen euro, 17%) en Maleisië (541 miljoen euro, 14%) (zie figuur 7).

Figuur 5:
Nederlandse leningen en onderwritingdiensten met hoog ontbossingsrisico per goed (2016-maart 2021)

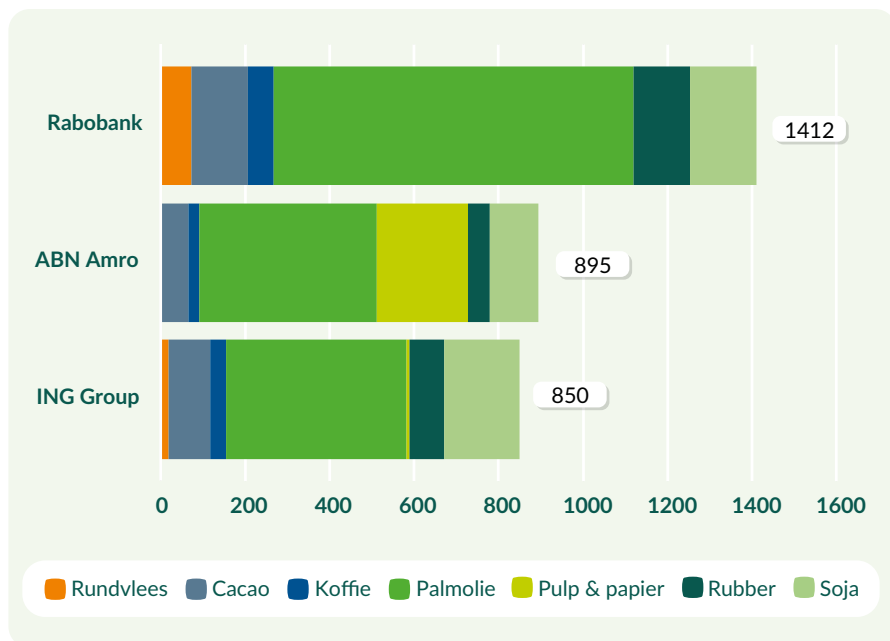
Figuur 6:
Nederlandse beleggingen met hoog ontbossingsrisico per goed (meest recente publiek beschikbare data maart 2021)

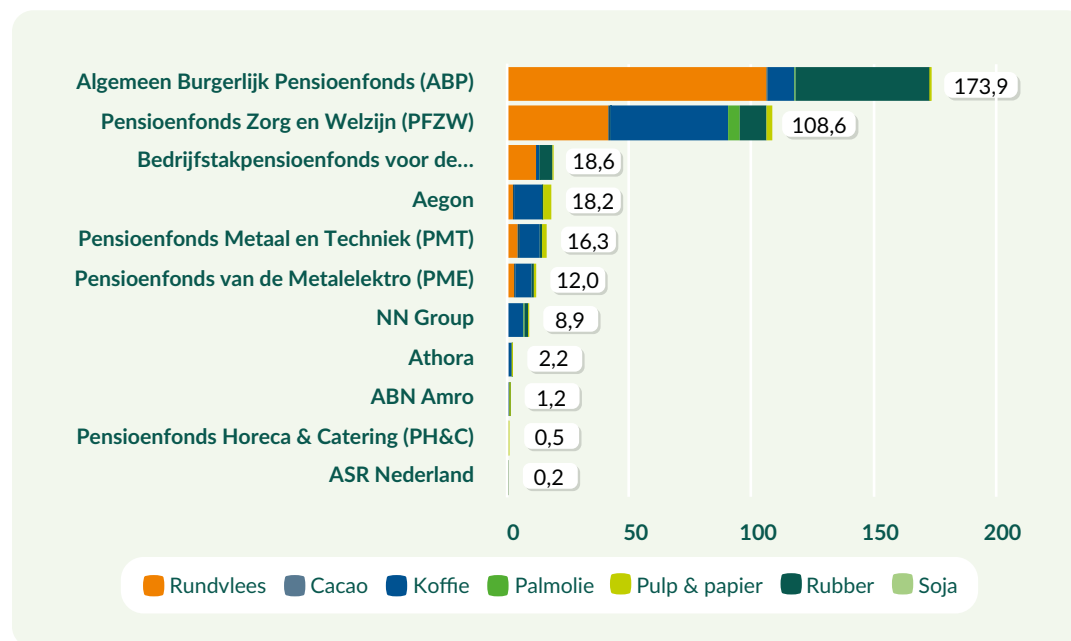
Figuur 7:
Nederlandse leningen en onderwritingdiensten met hoog ontbossingsrisico per ontvangstland (2016-maart 2021)

Drie banken en twee pensioenfondsen domineren ontbossingsrisico-investeringen

Rabobank was de belangrijkste kredietverstrekker (1,4 miljard euro) voor risicogoederen, gevolgd door ABN AMRO (895 miljoen euro) en ING (850 miljoen euro) (zie figuur 8). De twee grootste Nederlandse pensioenfondsen, Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) en Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW), waren begin 2021 verantwoordelijk voor 78% van de Nederlandse beleggingen in ontbossingsrisicogoederen (zie figuur 9).

Figuur 8: Nederlandse leningen en onderwriting diensten met hoog ontbossingsrisico per kredietverstrekker (2016-maart 2021, miljoen euro)

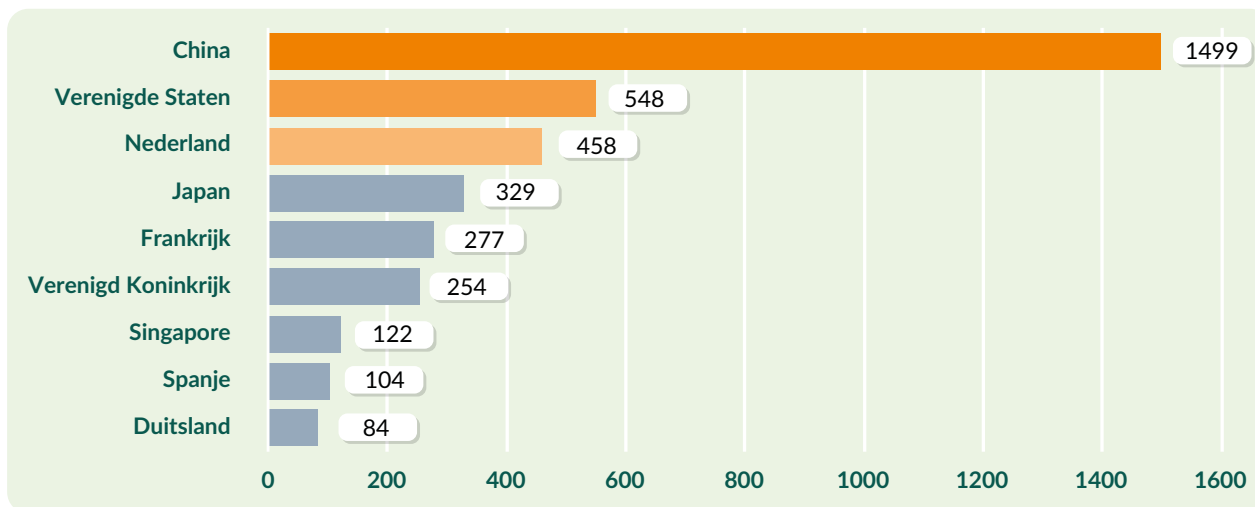

Figuur 9: Nederlandse beleggingen met hoog ontbossingsrisico per belegger (meest recente publiek beschikbare data maart 2021, miljoen euro)

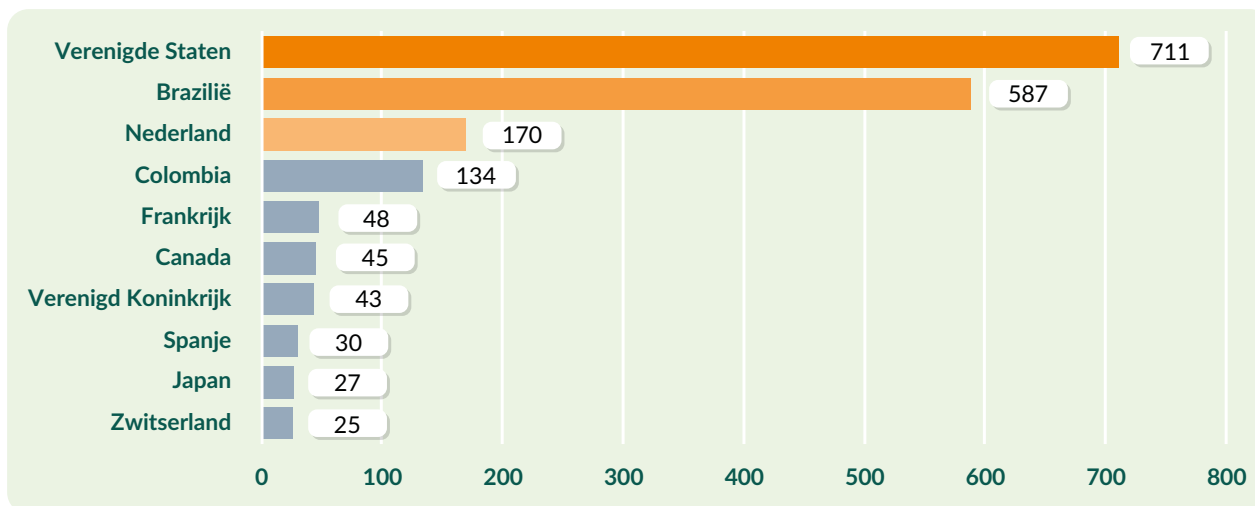
Nederland derde grootste investeerder in soja en rundvlees

Na banken uit China en de Verenigde Staten, zijn Nederlandse banken de belangrijkste kredietverstrekkers voor soja met een hoog ontbossingsrisico in de focuslanden (zie figuur 10). ING en Rabobank

staan in de internationale top tien van financiële instellingen die deze subsector van geld voorzien. Nederlandse pensioenfondsen zijn na beleggers uit de Verenigde Staten en Brazilië de belangrijkste beleggers in de productie van en handel in rundvlees met een hoog ontbossingsrisico (zie figuur 11).

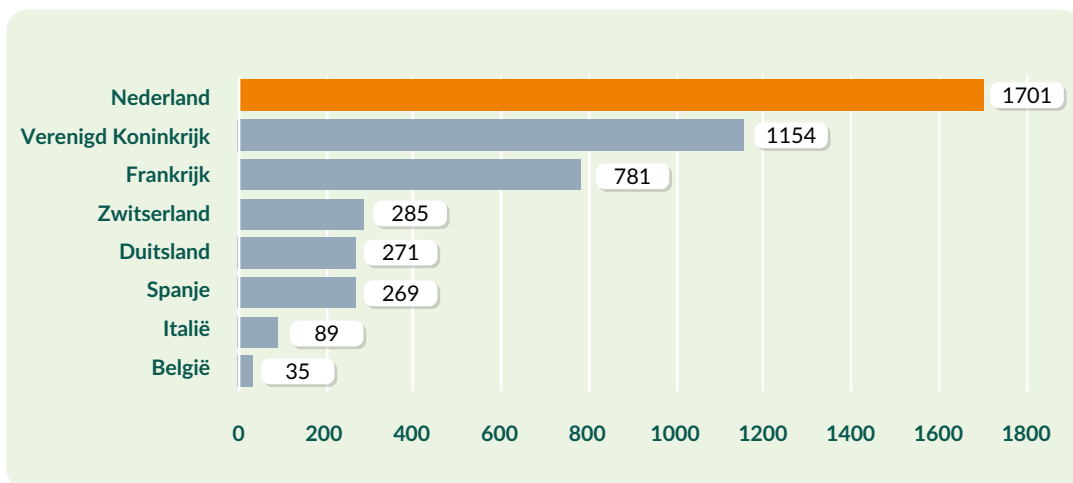
Figuur 10:
Leningen en onderwritingdiensten voor soja met hoog ontbossingsrisico per land van de kredietverleners (2016-maart 2021, miljoen euro)

Figuur 11:
Beleggingen in rundvlees met hoog ontbossingsrisico per land van de kredietverleners (meest recente publiek beschikbare data maart 2021, miljoen euro)

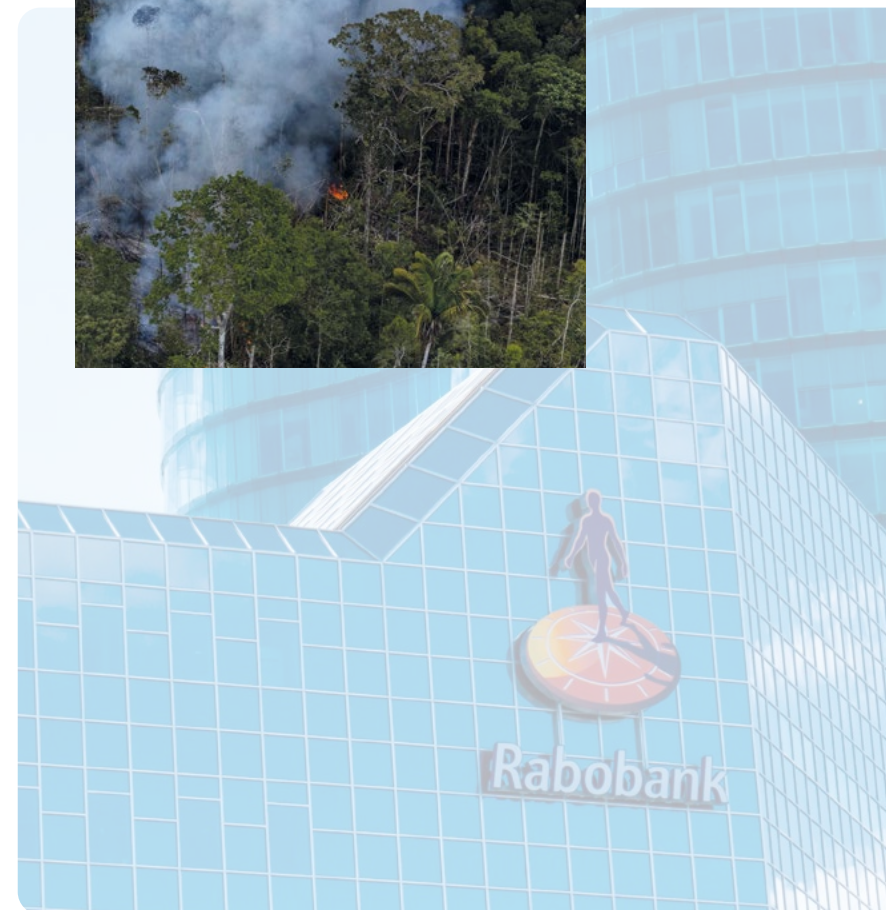
Nederland Europees topfinancier van palmolie

Onder de Europese landen (EU27+VK) zijn Nederlandse banken de belangrijkste kredietverlener voor palmolie met een hoog ontbossingsrisico in de geselecteerde landen (zie figuur 12). Rabobank is de belangrijkste niet-Aziatische kredietverstrekker voor palmolie.

Figuur 12:
Leningen en onderwriting diensten voor palmolie met hoog ontbossingsrisico per land van de kredietverleners – enkel EU-lidstaten + VK (meest recente publiek beschikbare data maart 2021, miljoen euro)

FOTO: VICTOR MORIYAMA/AMAZONIA EM CHAMAS

79% van het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet ging naar 10 bedrijven

Van het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet dat we onder de loep namen, ging 79% naar slechts 10 bedrijven (zie tabel 1).

Bedrijf	Land	Goederen							Waarde krediet en onderwriting 2016 - maart 2021 (miljoen euro)	Aandeel in totaal (%)
		Soja	Rund- vlees	Cacao	Koffie	Palmolie	Pulp & Papier	Rubber		
COFCO	China	278	-	-	-	325	-	-	603	19%
Sinar Mas Group	Indonesië	-	-	-	-	513	-	-	513	16%
Olam International	Singapore	27	-	31	19	137	-	194	408	13%
Royal Golden Eagle Group	Singapore	-	-	-	-	-	215	-	215	7%
Musim Mas Group	Singapore	-	-	-	-	152	-	-	152	5%
Sampoerna Group	Indonesië	-	-	-	-	116	-	28	143	5%
Barry Callebaut	Zwitserland	-	-	138	-	-	-	-	138	4%
Bunge	Verenigde Staten	29	-	-	-	93	-	-	122	4%
Wilmar	Singapore	-	-	-	-	114	-	-	114	4%
Marfrig	Brazilië	-	91	-	-	-	-	-	91	3%
Totaal										79%

Tabel 1: 10 debiteurs die het meeste ontbossingsrisicokrediet ontvingen van Nederlandse financiële instellingen (2016-maart 2021)

**87% van Nederlandse ontbossingsrisicobeleggingen
zitten in 10 bedrijven**

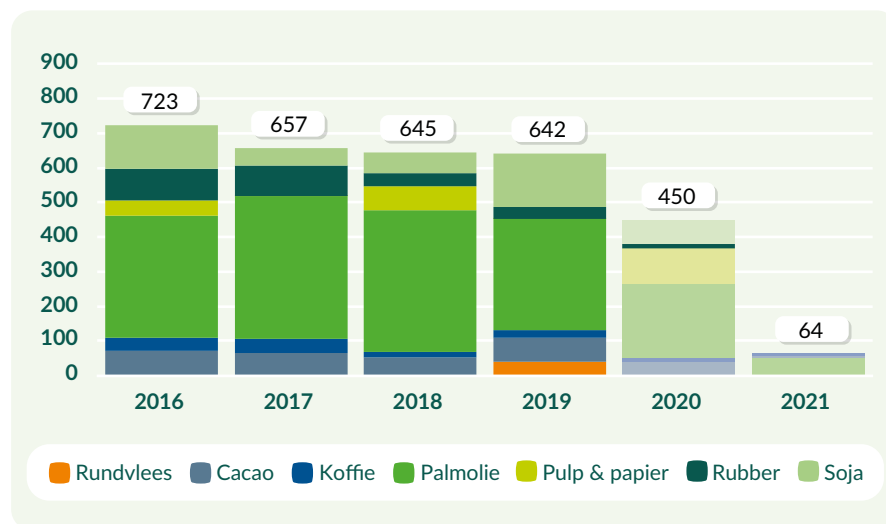
Van de Nederlandse ontbossingsrisicobeleggingen die we in dit onderzoek onder de loep namen, ging 88% naar slechts 10 bedrijven (zie tabel 2).

Bedrijf	Land	Goederen							Waarde krediet en onderwriting 2016 - maart 2021 (miljoen euro)	Aandeel in totaal (%)
		Soja	Rund- vlees	Cacao	Koffie	Palmolie	Pulp & Papier	Rubber		
JBS	Brazilië	-	119	-	-	-	-	-	119	33%
Top Glove	Maleisië	-	-	-	-	-	-	59	59	16%
Itochu	Japan	0*	-	-	-	27	2	7	35	10%
Marfrig	Brazilië	-	26	-	-	-	-	-	26	7%
Minerva	Brazilië	-	24	-	-	-	-	-	24	7%
Archer Daniel Midlands	Verenigde Staten	4	-	-	-	14	-	-	18	5%
Sime Darby Plantations	Maleisië	-	-	-	-	9	-	0*	9	3%
Sumitomo Rubber Industries	Japan	-	-	-	-	-	-	9	9	3%
Bunge	Verenigde Staten	2	-	-	-	7	-	-	9	3%
IOI Group	Maleisië	-	-	-	-	8	-	0*	9	2%
Totaal									318	88%

Tabel 2:
10 bedrijven met grootste Nederlandse ontbossingsrisicobeleggingen
(meest recente publiek beschikbare gegevens per 31 maart 2021 (* = < 1 miljoen euro))

Geen afname van Nederlands ontbossingsrisicokrediet

Ondanks publieke beloftes van banken om ontbossing tegen te gaan, is het Nederlandse ontbossingsrisicokrediet in de periode 2016-2019 nagenoeg stabiel gebleven. Cijfers voor 2020 en 2021 zijn voorlopig en zullen naar verwachting toenemen naarmate meer informatie beschikbaar komt (zie figuur 13). In 2019, het jaar waarin de extreemrechtse president Jair Bolsonaro aan de macht kwam, vloeide een significant deel van het Nederlandse risicokrediet naar Braziliaanse soja.

Figuur 13:
Waarde van Nederlandse leningen en onderwritingdiensten per jaar
en per goed (2016-maart 2021, miljoen euro)

Hoe de Nederlandse financiële sector de klimaat- en biodiversiteitscrisis aanwakkert

Dat Nederlandse banken, verzekeraars en pensioenfondsen investeren in bedrijven die goederen met een hoog ontbossingsrisico produceren of verhandelen, vormt op zichzelf nog geen bewijs voor een bijdrage aan negatieve impact. Maar het stelt hen wel bloot aan grote milieu, sociale en *governance* risico's. Het vergroot de noodzaak om gepaste zorgvuldigheid (*due diligence*) aan de dag te leggen, dat wil zeggen risico's te identificeren en maatregelen te nemen om die risico's te stoppen, voorkomen of beperken. Veel financiële instellingen hebben vrijwillig beleid om ontbossing en mensenrechtenschendingen tegen te gaan. Toch blijven ze investeren in bedrijven die systematisch aan deze misstanden gelinkt zijn.

* De "Legale Amazone" is een gebied gevormd door de Braziliaanse deelstaten Acre, Amapá, Amazonas, Pará, Rondônia, Roraima, Tocantins en Mato Grosso en door de gemeenten van de staat Maranhão gelegen ten westen van de 44ste meridiaan. De legale Amazone omvat zowel regenwoud als delen van de Cerrado-savanne en de Pantanal.

Soja en rundvlees in Brazilië

Vernietiging van het Amazonewoud en de Cerradosavanne

Tussen 2004 en 2012 heeft Brazilië de ontbossing van het Amazonewoud met 80% teruggedrongen. Daarna verliep de vernietiging van het regenwoud weer in stijgende lijn. Volgens de officiële cijfers van het Braziliaanse instituut voor ruimteonderzoek INPE, bereikte het ontbossingstempo in de Legale Amazone het voorbije jaar het hoogste niveau in 15 jaar.* Van 1 augustus 2020 tot 31 juli 2021 werd 1,3 miljoen hectare kaalgekapt, een toename van bijna 22% in vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder. Onder het bewind van Bolsonaro werd al een gebied groter dan België ontbost.¹²

Als gevolg van ontbossing en klimaatverandering stoten delen van het Amazonewoud intussen meer CO₂ uit dan ze opnemen.¹³ Wetenschappers waarschuwen dat het omslagpunt waarop het regenwoud permanent verandert in gedegradeerde savanne, mogelijk niet ver weg meer is.¹⁴

Ook de Braziliaanse Cerradosavanne gaat in snel tempo voor de bijl. De Cerrado is de meest soortenrijke savanne ter wereld. Er komen 4.800 planten- en diersoorten voor die nergens anders ter wereld te vinden zijn.¹⁵ Maar deze biodiversiteit is ernstig bedreigd: de helft van de oorspronkelijke oppervlakte van de Cerrado is al verloren gegaan. Tussen 2002 en 2011 lag het tempo van de ontbossing er tweeënhalf keer hoger dan in het Amazonewoud.¹⁶ In 2020 werd meer dan 700 duizend hectare savanne vernietigd, een stijging van 13% tegenover 2019.¹⁷ Dat veroorzaakte een uitstoot van 113 miljoen ton CO₂eq.¹⁸

Veeteelt belangrijkste oorzaak van ontbossing in Brazilië

De uitbreiding van de veeteelt is de belangrijkste oorzaak van ontbossing in het Braziliaanse Amazonewoud. 70% van het ontboste land is er in gebruik als weiland.¹⁹ Ook in de Cerrado is de veeteelt een drijvende kracht achter de ontbossing. Veel veeboeren gebruiken het land een aantal jaren als weiland, om het nadien tegen een forse prijs te verkopen als akkerland voor de teelt van soja en mais.²⁰ Met de opbrengsten kopen ze vaak goedkoper land in het Amazonewoud om daar nieuw weiland aan te leggen.²¹ De Braziliaanse veeteelt is de belangrijkste oorzaak van CO₂-uitstoot door ontbossing in heel Latijns-Amerika.²²

Vleesmultinationals JBS, Marfrig en Minerva

Drie bedrijven zijn goed voor 40% van de Braziliaanse slachtcapaciteit en 64% van de Braziliaanse rundvleesexport: de vleesmultinationals JBS, Marfrig en Minerva. Ze kopen rundvee van duizenden zelfstandige boerderijen, slachten het en verhandelen het vlees. In 2017 slachtten ze meer dan 18 miljoen koeien.²³

Al meer dan tien jaar hebben deze vleesbedrijven op papier beloofd om geen vee te kopen van ranches waar ontbossing plaatsvond. Maar die belofte komen ze niet na. De NGO Global Witness toonde aan dat ze tussen 2017 en 2019 vee kochten van 379 ranches waar een oppervlakte van 20,000 voetbalvelden illegaal ontbost werd. Dat is maar het tipje van de ijsberg, want indirecte leveranciers bleken de vleesbedrijven helemaal niet te monitoren.²⁴ Ook Amnesty International kwam tot de conclusie dat in 2019 vee van illegale weilanden in beschermde natuurgebieden in de bevoorradingsketen van JBS belandde.²⁵ Onderzoekers van Chain Reaction Research identificeerden in 2020 1984, 531 en 328 hectare ontbossing bij ranches die leveren aan respectievelijk JBS, Marfrig en Minerva.²⁶

Brazilië is een gevaarlijke plek voor mensen die opkomen voor landrechten of het leefmilieu. Global Witness documenteerde er tussen 2012 en 2020 317 moorden op land- en milieubeschermers.²⁷ Onder het bewind van Bolsonaro is het gevaar er niet minder op geworden. Volgens de Braziliaanse NGO Cimi is het aantal invasies van land in inheemse gebieden sterk toegenomen. In 2019 en 2020 registreerde Cimi respectievelijk 263 en 256 gevallen, meer dan dubbel zoveel als de 111 gevallen in 2018.²⁸ De drie vleesgiganten zijn gelinkt aan ranchers die door de Braziliaanse autoriteiten beschuldigd worden van landroof en mensenrechtenschendingen. Zo zouden JBS en Marfrig indirect vee gekocht hebben van een voortvluchtige verdachte van een brutale slachtpartij op negen mannen in 2017.²⁹

ABP en PFZW: grootbeleggers in Amazoneverwoesting

Eind 2020 hadden Nederlandse pensioenfondsen voor zo'n 170 miljoen euro aan ontbossingsrisicobeleggingen uitstaan in de Braziliaanse vleesbedrijven: ABP 106 miljoen euro, PFZW 41 miljoen euro en BpfBouw 12 miljoen euro. Ook pensioenfondsen PMT en PME en verzekeraar Aegon belegden erin.

ABP en PFZW erkennen de link tussen de Braziliaanse vleesindustrie, ontbossing en klimaatverandering. Ze stellen van bedrijven te eisen dat ze ontbossing in hun keten voorkomen en geven aan gesprekken met de bedrijven te verkiezen boven de verkoop van hun aandelen. Een woordvoerder van PFZW's pensioenuitvoerder PGGM verklaarde eind 2020 tegenover Braziliaanse journalisten: *"We dienen het pensioenfonds voor het hoofddoel: pensioenen uitbetalen. Hoewel we proberen deze pensioenen te bezorgen tegen minimale negatieve impact (ESG), kunnen we onze activa niet enkel beheren om de problemen van de wereld (of Brazilië) op te lossen".*³⁰

ABP verklaarde in maart 2021 dat de belegging in JBS past binnen het beleid op het vlak van Duurzaam en Verantwoord Beleggen.³¹ ABP reageerde niet op een verzoek van Milieudefensie om commentaar te geven op de financiële relaties met de Braziliaanse vleesmultinationals. PFZW liet Milieudefensie weten dat het de inspanningen om ondernemingen onder druk te zetten om ontbossing en transparante toeleveringsketens te realiseren het afgelopen jaar heeft geïntensiveerd.³²

Ook Aegon erkent dat JBS niet voldoet aan zijn duurzaamheidsbeleid, maar het bedrijf uitsluiten wil de verzekeraar niet. In een reactie op onderzoek door Nederlandse journalisten in maart 2021, schreef Aegon: *“Wij zijn ervan overtuigd dat we als belegger effectiever kunnen zijn dan wanneer we ons van het bedrijf zouden afkeren. Mocht echter blijken dat JBS structureel onvoldoende inspanningen en verbetering laat zien, dan kan Aegon zijn positie heroverwegen”*.³³ Aegon reageerde niet op het verzoek van Milieudefensie om commentaar te geven op de gevonden financiële relaties.

De aanhoudende misstanden in de ketens van de vleesbedrijven doet vraagtekens rijzen bij de effectiviteit van de engagementstrategie van ABP, PFZW en Aegon. Verschillende institutionele beleggers, zoals het investeringsfond van de Noorse centrale bank en de beleggingstak van Nordea, Noord-Europa's belangrijkste financiële dienstverleningsgroep, hebben JBS uit hun portfolio's verwijderd omwille van respectievelijk het risico op corruptie en het risico op ontbossing.³⁴ Ook de Nederlandse pensioenfondsen PMT en PME oordelen dat JBS vanuit duurzaamheidsoogpunt niet langer in hun beleggingsportefeuille past.³⁵ PME heeft de aandelen in het bedrijf in de zomer van 2019 verkocht, PMT in de loop van 2020. PME en PMT beleggen eind 2021 ook niet meer in Marfrig en Minerva.

Soja vernietigt de Cerradosavanne

Naast de veeteelt, is ook de uitbreiding van de sojateelt een belangrijke oorzaak van ontbossing in Brazilië. De voorbije tien jaar is de export van Braziliaanse soja verdubbeld. 2019/2020 leverde een recordoogst van 128 miljoen ton soja op.³⁶ De vraag naar soja neemt toe omdat steeds meer mensen vaker vlees en zuivel eten.

Vooraf in de Cerradosavanne blijven de sojavelden verder oprukken. Van de 734.010 hectare savanne die in 2020 werd vernietigd, lag 207.813 hectare op het perceel van boerderijen die sojavelden hadden in 2017. De aanleg van nieuwe sojavelden in Brazilië veroorzaakt een uitstoot van 60 miljoen ton CO₂ per jaar.³⁷ Dat komt overeen met de jaarlijkse uitstoot van 13 miljoen auto's. De uitbreiding van de sojateelt is ook vaak gelinkt aan landroof, schending van de rechten van inheemse bevolkingsgroepen en geweld. In de Braziliaanse Matopiba-regio, een gebied in de staten Maranhao, Tocantins, Piaui en Bahia, leidt de uitbreiding van de sojateelt tot uitsluiting en sociale conflicten.³⁸

FOTO: VICTOR MORIYAMA/AMAZONIA EM CHAMAS

De sojahandelaars die verantwoordelijk zijn

Vier bedrijven vertegenwoordigen 56% van de Braziliaanse soja-export. Het gaat om de zogenaamde “ABCD”: Archer Daniel Midlands (ADM), Bunge, Cargill en Louis Dreyfus Company (LDC).³⁹ Amaggi en COFCO vertegenwoordigen ze 66% van het risico op ontbossing gelinkt aan de expansie van de sojateelt in Brazilië in 2017.⁴⁰ De NGO Mighty Earth brengt relaties tussen ontbossingscases in Brazilië en de toeleveringsketens van vleesbedrijven en sojahandelaars in kaart. Ze linkt Cargill aan 66.000 hectare, Bunge aan 60.000 hectare, COFCO aan 21.500 hectare, ADM aan 7.000 hectare en Louis Dreyfus aan 5.000 hectare ontbossing sinds maart 2019.⁴¹ Recent onderzoek van Global Witness toont dat ADM, Bunge en Cargill direct gelinkt zijn aan of hebben bijgedragen aan landroof in de staat Bahia.⁴²

ING is topfinancier van de sojahandel

ING, Rabobank en ABN AMRO verstrekten sinds 2016 meer dan 360 miljoen euro aan krediet voor de Braziliaanse soja-activiteiten van de “ABCD”, COFCO en Grupo Amaggi. ING en Rabobank behoren tot de belangrijkste niet-Chinese kredietverleners voor de onderzochte bedrijven actief in deze sub-sector. Via de financiering van deze bedrijven zijn ze gelinkt aan ontbossing van het Amazonewoud en de Cerrado-savanne. ING reageerde niet op een verzoek van Milieudefensie om commentaar te geven op de financiële relaties. Een woordvoerder van Rabobank gaf aan dat op de voorgelegde relaties reageren “[...] de discussie niet veel verder helpt, als dat al kon zonder schending van regels over klantvertrouwelijkheid.” Klantvertrouwelijkheid is een standaardargument waarachter banken zich verschuilen om geen openheid te geven over klanten die betrokken zijn bij ontbossing en mensenrechtenschendingen.⁴³ Rabobank zegt samen te werken met internationale handelaren om hun traceerbaarheid en de uitsluiting van illegale en legale ontbossing in toeleveringsketens te verbeteren.⁴⁴ Ook ABN AMRO gaat niet in op de financiering van individuele bedrijven. De bank stelt wel dat door een strategische koerswijziging haar betrokkenheid bij de sectoren in kwestie inmiddels zeer sterk gereduceerd is.⁴⁵

ING, ABN AMRO en Rabobank betrokken bij palmolieschandalen in Indonesië

De voorbije twee decennia ging in Indonesië 10 miljoen hectare primair bos verloren, ruim twee keer de oppervlakte van Nederland.⁴⁶

De aanleg van palmolieplantages was er de voornaamste oorzaak van ontbossing.⁴⁷ Indonesië is de belangrijkste palmolieproducent ter wereld, goed voor meer dan de helft van de wereldwijde productie. Sinds 2016 neemt het verlies van primair bos af. In 2020 was de ontbossing in Indonesië het laagst sinds de monitoring begon in 1990. Ook de ontbossing in palmolieconcessies lag vorig jaar 58% lager dan in 2019, onder meer als gevolg van reisbeperkingen om de verspreiding van COVID-19 tegen te gaan.⁴⁸ Experts vrezen dat de ontbossing weer kan toenemen onder invloed van een aantal factoren, zoals deregulering, aantrekkende palmolieprijzen en een nieuwe El Niño.⁴⁹

De bescherming van het milieu, landrechten en de rechten van inheemse gemeenschappen in Indonesië is erg zwak. Landconflicten tussen palmoliebedrijven en gemeenschappen zijn alomtegenwoordig. Corruptie is in de palmoliesector wijdverspreid. Mensen die opkomen voor de verdediging van landrechten en het milieu worden geconfronteerd met criminalisering, intimidatie, fysieke aanvallen en moord. Voor land- en milieubeschermers is Indonesië één van de dodelijkste landen van Zuidoost-Azië. Global Witness documenteerde 12 moorden op land- en milieubeschermers sinds 2015.⁵⁰

De systemische misstanden in de palmoliesector worden al decennialang gedocumenteerd en aangekaart door omwonenden, wetenschappers en NGO's. Toch blijven landroof, uitbuiting van werknemers en ontbossing wijdverbreid in de sector. Bovendien verplaatsen de problemen zich ook naar nieuwe expansiegebieden, bijvoorbeeld in West-Afrika en op het

eiland Nieuw-Guinea. Al sinds begin jaren 2000 roept Milieudefensie financiële instellingen op om de geldstromen naar bedrijven die gelinkt zijn aan ontbossing en mensenrechtenschendingen, te stoppen.⁵¹

ING, Rabobank en ABN AMRO zijn structureel betrokken bij schandalen zoals ontbossing en landroof in Azië en Afrika. Het rapport *Draw the Line* onthulde dat de drie grootbanken in de periode 2010-2018 minstens 4,9 miljard euro leenden aan 14 palmoliebedrijven die zich schuldig maken aan dergelijke misstanden.⁵² Via de beleggingsfondsen die ze aanbieden, bleken ze bij de financiering van nog veel meer palmoliebedrijven betrokken te zijn.⁵³

Ons onderzoek toont dat de Nederlandse financiële sector nog steeds de belangrijkste Europese investeerder in de geselecteerde palmoliebedrijven is. Rabobank is de belangrijkste niet-Aziatische kredietverstrekker voor palmolie. Van 2016 tot maart 2021 verstrekten ABN AMRO en Rabobank 513 miljoen euro in leningen en underwriting diensten die kunnen worden toegerekend aan de palmolieactiviteiten van de Sinar Mas groep. Ze waren de op twee na belangrijkste kredietverleners voor deze activiteiten, na financiële instellingen uit Indonesië en Maleisië.

De Sinar Mas Groep is actief in palmolie via Golden Agri Resources (GAR), het grootste palmolieplantagebedrijf in Indonesië. De NGO Forest Peoples Programme (FPP) beticht GAR van illegale ontbossing in concessies in Centraal Kalimantan en diende daarover een klacht in bij de Roundtable for Sustainable Palm Oil (RSPO).⁵⁴ GAR reageerde dat de aantijgingen feitelijk incorrect zijn en geen basis hebben.⁵⁵ Maar de zaak wordt verder onderzocht door het klachtenpanel van de RSPO. Volgens Chain Reaction Research was GAR in 2019 gelinkt aan 926 brandmeldingen.⁵⁶ Een onderzoek van Greenpeace ontdekte 323 brandhaarden in concessies gelinkt aan GAR tussen januari en september 2019.⁵⁷ In februari 2021 concludeerde de High Carbon

Stock Agreement (HCSA) dat Golden Veroleum Liberia (GVL), dat wordt gecontroleerd door GAR, meer dan 1000 hectare ontbost heeft en rechten van de lokale bevolking heeft geschonden in Liberia.⁵⁸ Dat oordeel kwam er na een klacht van Milieudefensie, Sustainable Development Institute (SDI) en Friends of the Earth US. GAR heeft erkend dat er ontbossing was en moet een actieplan voor herstel uitvoeren.⁵⁹

PGGM, de pensioenbeheerder van PFZW heeft zijn aandelen in GAR verkocht, omdat het onvoldoende verbetering zag in het duurzaamheidsbeleid van het bedrijf.⁶⁰ ABN AMRO is zijn lening aan GAR aan het afbouwen als gevolg van de strategische koerswijziging.⁶¹ Rabobank liet in juni 2021 optekenen dat als GVL vandaag zou aankloppen voor een lening het antwoord nee zou zijn.⁶² Opmerkelijk, want in 2018 noemde Rabobank directeur duurzaamheid Bas Rüter GVL nog een voorbeeld van een duurzame investering.⁶³ En in 2020 had de bank nog steeds lopende kredietovereenkomsten met GAR.⁶⁴ Een woordvoerder liet Milieudefensie weten dat Rabobank de lopende klacht van FPP tegen GAR, die in behandeling is door het RSPO-klachtenpanel, volgt.⁶⁵ De behandeling van zo'n klacht kan echter jaren duren, terwijl de schendingen gewoon doorgaan. Dat is ook het geval bij GVL.

Conclusie: tijd voor wetgeving

Nederlandse financiële instellingen zijn medeplichtig aan de verwoesting van bos, aan klimaatschade en aan mensenrechtenschendingen.

Banken verstrekken leningen en andere financiële diensten aan bedrijven die direct en indirect betrokken zijn bij deze ernstige misstanden. Pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders beleggen in deze bedrijven. Ze verdienen geld aan de biodiversiteits- en de klimaatcrises en aan de ontwrichting van levens van mensen die voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van bossen. Bij gebrek aan wet- en regelgeving die hen verantwoordelijk stelt voor de schade waaraan ze bijdragen, komen ze hier ongestraft mee weg.

Niet dat ze niet op de hoogte zijn: Milieudefensie en anderen wijzen hen al meer dan twee decennia op de feiten. Vrijwel alle financiële instellingen hebben beleid ontwikkeld op het vlak van ontbossing en natuurvernietiging. Steevast beweren ze dat ze deel uitmaken van de oplossing. Door met bedrijven in gesprek te gaan zouden ze deze aansporen tot verbetering. Deze aanpak heeft geen einde gemaakt aan ontbossing en andere misstanden in de ketens. En hoewel sommige pensioenfondsen recent enkele controversiële bedrijven hebben laten vallen, knippen de meeste banken, verzekeraars en pensioenfondsen ook bij herhaalde misstanden zelden de band met bedrijven door. Transparantie over hun inspanningen en (het gebrek aan) resultaat ervan is al helemaal ver te zoeken. Financiële instellingen die winst maken als geldschietter van ontbossing, zijn deel van het probleem, niet van de oplossing.

Het beleid van financiële instellingen op het vlak van ontbossing leunt bovendien vaak op certificeringssystemen. Maar deze vrijwillige initiatieven, zoals de Roundtable on Responsible Soy (RTRS) en de Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO) garanderen niet dat gecertificeerde bedrijven niet betrokken zijn bij ontbossing en schendingen van de mensenrechten.⁶⁶ Het WWF, één van de initiatiefnemers van die rondetafels, verklaarde onlangs niet langer vertrouwen te hebben in het RTRS-label.⁶⁷

De verantwoordelijkheid van de overheid is groot. Het Nederlandse beleid voor de verduurzaming van de financiële sector is vooral gebaseerd op de gedachte dat de sector zijn geldstromen zelf wel zal verduurzamen.⁶⁸ Te lang heeft de overheid daarop vertrouwd. Dit rapport toont aan dat dat beleid faalt. De spelregels voor de financiële sector werken de bescherming van de resterende bossen en hun bewoners tegen.

Tijdens de recente VN-klimaatop (COP26) in Glasgow ondertekenden meer dan 100 landen, waaronder Nederland, een Verklaring over Bossen en Landgebruik. Daarin beloven ze onder meer om geldstromen in lijn te brengen met internationale doelen om ontbossing en bosdegradatie tegen te gaan.⁶⁹ Nederland beloofde daarenboven steun aan activiteiten die ontbossingsvrije en duurzame financiële markten versterken.⁷⁰ Als de Nederlandse regering haar eigen beleidsdoel om de wereldwijde ontbossing tegen 2030 tot stilstand te brengen, serieus neemt, moet ze werk maken van wetgeving die de rol van de Nederlandse financiële sector als financier van ontbossing en klimaatverandering aan banden legt.

Aanbevelingen

Voor de Nederlandse regering

- Voer op korte termijn een Nederlandse IMVO-wet in, inclusief een klimaatplicht voor bedrijven en financiële instellingen.
- Pleit er in de Europese Raad voor dat in de EU anti-ontbossingwet ook regels voor de financiële sector worden opgenomen, zoals het Europees Parlement heeft gevraagd.

Voor Nederlandse financiële instellingen

- Leg rigoureuze *due diligence* aan de dag ten aanzien van bedrijven actief in sectoren met een hoog ontbossingsrisico, ongeacht hun plek in de keten.
- Beëindig financiering van bedrijven waarvoor het risico op ontbossing en mensenrechtenschendingen in de keten niet voorkomen of gestopt kan worden.
- Rapporteer transparant over de genomen due diligence maatregelen ten aanzien van klanten en bedrijven waarin geïnvesteerd wordt en over de resultaten ervan.
- Zet financiering in als hefboom voor de transitie van industriële plantages in handen van grote bedrijven naar agro-ecologische landbouwsystemen en bosbeheer door de lokale bevolking.

Bronnen

- 1 United Nations Secretary-General. 'Secretary-General's Statement on the IPCC Working Group 1 Report on the Physical Science Basis of the Sixth Assessment'. United Nations Secretary-General, 9 August 2021. <https://www.un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment>.
- 2 Bova, Samantha, Yair Rosenthal, Zhengyu Liu, Shital P. Godad, and Mi Yan. 'Seasonal Origin of the Thermal Maxima at the Holocene and the Last Interglacial'. *Nature* 589, no. 7843 (January 2021): 548–53. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-03155-x>.
- 3 IPCC. 'Climate Change Widespread, Rapid and Intensifying - IPCC'. IPCC, 9 August 2021. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/08/IPCC_WGI-AR6-Press-Release_en.pdf.
- 4 United Nations Sustainable Development. 'Forests, Desertification and Biodiversity'. United Nations Sustainable Development. Accessed 12 June 2021. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/biodiversity/>.
- 5 Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, et al. 'Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty'. Intergovernmental Panel on Climate Change, 2018. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf.
- 6 Lewis, Simon L., Charlotte E. Wheeler, Edward T. A. Mitchard, and Alexander Koch. 'Restoring Natural Forests Is the Best Way to Remove Atmospheric Carbon'. *Nature* 568, no. 7750 (April 2019): 25. <https://doi.org/10.1038/d41586-019-01026-8>.
- 7 Gibbs, David, Nancy Harris, and Frances Seymour. 'By the Numbers: The Value of Tropical Forests in the Climate Change Equation'. World Resources Institute, 4 October 2018. <https://www.wri.org/insights/numbers-value-tropical-forests-climate-change-equation>.
- 8 Thomson, E. 'Time for Change: Delivering Deforestation-Free Supply Chains'. Oxford: Global Canopy, January 2021. https://forest500.org/sites/default/files/forest500_2021report.pdf.
- 9 Weisse, Mikaela, and Elizabeth Goldman. 'Primary Rainforest Destruction Increased 12% from 2019 to 2020'. *Global Forest Review*, 31 March 2021. <https://research.wri.org/gfr/forest-pulse>.
- 10 Statistics Netherlands. 'The Netherlands Largest Importer of Cocoa Beans'. Webpagina. Statistics Netherlands. Accessed 28 February 2020. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2019/31/the-netherlands-largest-importer-of-cocoa-beans>.
- 11 De volledige lijst van bedrijven is te vinden in Appendix 1 van het Profundo rapport. Kuepper, Barbara, and Ward Warmerdam. 'Dutch Financing of Forest-Risk Sectors. An Analysis of Financial Links with Key Sectors Driving Forest Loss'. Amsterdam: Profundo, December 2021. <https://milieudefensie.nl/actueel/achtergrondonderzoek-profundo/@@download/file/Dutch%20financing%20forest-risk%20sectors%20202112.pdf>.
- 12 INPE. 'Estimativa de Desmatamento Por Corte Raso Na Amazônia Legal Para 2021 é de 13.235 Km²'. São José dos Campos: INPE, 27 October 2021. <http://www.gov.br/inpe/pt-br/assuntos/ultimas-noticias/divulgacao-de-dados-prodes.pdf>.
- 13 Gatti, Luciana V., Luana S. Basso, John B. Miller, Manuel Gloor, Lucas Gatti Domingues, Henrique L. G. Cassol, Graciela Tejada, et al. 'Amazonia as a Carbon Source Linked to Deforestation and Climate Change'. *Nature* 595, no. 7867 (July 2021): 388–93. <https://doi.org/10.1038/s41586-021-03629-6> en Denning, Scott. 'Southeast Amazonia Is No Longer a Carbon Sink'. *Nature* 595, no. 7867 (July 2021): 354–55. <https://doi.org/10.1038/d41586-021-01871-6>.

- 14 Lovejoy, Thomas E., and Carlos Nobre. 'Amazon Tipping Point'. *Science Advances* 4, no. 2 (February 2018): eaat2340. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aat2340>.
- 15 Strassburg, Bernardo B. N., Thomas Brooks, Rafael Feltran-Barbieri, Alvaro Iribarrem, Renato Crouzeilles, Rafael Loyola, Agnieszka E. Latawiec, et al. 'Moment of Truth for the Cerrado Hotspot'. *Nature Ecology & Evolution* 1, no. 4 (23 March 2017): 1–3. <https://doi.org/10.1038/s41559-017-0099>.
- 16 Ibid.
- 17 INPE. 'TerraBrasilis - PRODES'. TerraBrasilis. Accessed 8 November 2021. <http://terrabrasilis.dpi.inpe.br/app/dashboard/deforestation/biomes/cerrado/increments>.
- 18 SEEG Brasil. 'Going against the World, Brazil Increased Emissions in the Middle of the Pandemic'. SEEG Brasil, 28 October 2021. <https://seeg.eco.br/en/press-release>.
- 19 Cerri, Carlos Eduardo Pellegrino, Carlos Clemente Cerri, Stoécio Malta Ferreira Maia, Maurício Roberto Cherubin, Brigitte Josefine Feigl, and Rattan Lal. 'Reducing Amazon Deforestation through Agricultural Intensification in the Cerrado for Advancing Food Security and Mitigating Climate Change'. *Sustainability* 10, no. 4 (April 2018): 989. <https://doi.org/10.3390/su10040989>.
- 20 Garcia, Marco, Gerard Rijk, and Matt Piotrowski. 'Key Cerrado Deforesters in 2020 Linked to the Clearing of More Than 110,000 Hectares'. Chain Reaction Research, March 2021. <https://chainreactionresearch.com/wp-content/uploads/2021/03/Key-Cerrado-Deforesters-Linked-to-the-Clearing-of-More-than-110000-Hectares-2.pdf>.
- 21 Escobar, Hertón. 'Brazil's Deforestation Is Exploding—and 2020 Will Be Worse'. *Science*, 22 November 2019. <https://www.science.org/content/article/brazil-s-deforestation-exploding-and-2020-will-be-worse>.
- 22 Pendrill, Florence, U. Martin Persson, Javier Godar, Thomas Kastner, Daniel Moran, Sarah Schmidt, and Richard Wood. 'Agricultural and Forestry Trade Drives Large Share of Tropical Deforestation Emissions'. *Global Environmental Change* 56 (May 2019): 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.03.002>.
- 23 Global Witness. 'Beef, Banks and the Brazilian Amazon. How Brazilian Beef Companies and Their International Financiers Greenwash Their Links to Amazon Deforestation'. London: Global Witness, December 2020. https://www.globalwitness.org/documents/20061/Beef_Banks_and_the_Brazilian_Amazon_EN_-_December_2020_medium_res.pdf.
- 24 Ibid.
- 25 Amnesty International. 'From Forest to Farmland. Cattle Illegally Grazed in Brazil's Amazon Found in JBS's Supply Chain'. London: Amnesty International, 2020. <https://www.amnesty.org/download/Documents/AMR1926572020ENGLISH.PDF>.
- 26 Garcia, Marco, Gerard Rijk, and Matt Piotrowski. 'Key Cerrado Deforesters in 2020 Linked to the Clearing of More Than 110,000 Hectares'. Chain Reaction Research, March 2021. <https://chainreactionresearch.com/wp-content/uploads/2021/03/Key-Cerrado-Deforesters-Linked-to-the-Clearing-of-More-than-110000-Hectares-2.pdf>.
- 27 Global Witness. 'Seeds of Conflict. How Global Commodity Traders Contribute to Human Rights Abuses in Brazil's Soy Sector'. London: Global Witness, November 2021. https://www.globalwitness.org/documents/20216/Seeds_of_Conflict_-_November_2021.pdf en Global Witness. 'Land and Environmental Defenders: Annual Report Archive'. Global Witness. Accessed 24 November 2021. <https://en/campaigns/environmental-activists/land-and-environmental-defenders-annual-report-archive/>.
- 28 Cimi. 'Relatório. Violência Contra Os Povos Indígenas No Brasil. Dados de 2020'. Conselho Indigenista Missionário, October 2021. <https://cimi.org.br/wp-content/uploads/2021/11/relatorio-violencia-povos-indigenas-2020-cimi.pdf>.

- 29 Campos, André, and Dom Philips. 'Acusado por chacina de Colniza cria gado em fazenda irregular e vende a fornecedores da JBS e Marfrig'. Repórter Brasil, 3 March 2020.
<https://reporterbrasil.org.br/2020/03/acusado-por-chacina-de-colniza-cria-gado-em-fazenda-irregular-e-vende-a-fornecedores-da-jbs-e-marfrig/>
en Philips, Dom. 'Brazilian Meat Companies Linked to Farmer Charged with "massacre" in Amazon'. The Guardian, 3 March 2020, sec. Environment.
<http://www.theguardian.com/environment/2020/mar/03/brazilian-meat-companies-linked-to-farmer-charged-with-massacre-in-amazon>.
- 30 PFZW. 'Resposta PFZW'. ((o)eco, 8 December 2020. https://drive.google.com/file/d/1BNG4FgC_Cl9m9O0NI_itisUwTbSfwQA2/view.
PFZW. 'Reactie Pensioenfonds Zorg En Welzijn (PFZW)'. KRO-NCRV, 16 March 2021. <https://docs.google.com/document/d/1MjYORgNpCC1vqi0oHlmSqSNOu6wmxPC3gfl5j22zm8I>.
- 31 ABP. 'Reactie van Het ABP'. KRO-NCRV, 19 March 2021.
<https://docs.google.com/document/d/1855qQBMqgtA-jcN3L4sMfKE4NGxyVu29XOfdpi3b5-g>
en ABP. 'Aanvullende Reactie APG, Belegger van Het ABP'. KRO-NCRV, 22 March 2021. <https://docs.google.com/document/d/1855qQBMqgtA-jcN3L4sMfKE4NGxyVu29XOfdpi3b5-g>
- 32 PFZW. 'Reactie PFZW'. Milieudefensie, 4 November 2021.
https://docs.google.com/document/d/1EtZM3_b1nwhqnvEPZ5dTOZQQ9ltTavuwOc9H1qI958.
- 33 Aegon. 'Reactie Aegon'. KRO-NCRV, 17 March 2021.
<https://docs.google.com/document/d/17x9WckozcxkLsduBP9WC6sGMADginAcWAOUmzdSuzT4>.
- 34 Norges Bank Investment Management. 'Decisions on Exclusion, Active Ownership and Observation'. Norges Bank Investment Management, 10 July 2018. <https://www.nbim.no/en/the-fund/news-list/2018/decisions-on-exclusion-active-ownership-and-observation/>.
Philips, Dom. 'Investors Drop Brazil Meat Giant JBS'. The Guardian, 28 July 2020, sec. Environment. <http://www.theguardian.com/environment/2020/jul/28/investors-drop-brazil-meat-giant-jbs>.
- 35 Aarnoudse, Leontien, Thomas Mulder, Marije Rooze, Wendy van der Waal, and Tanne van Bree. 'Hoe Nederlands pensioengeld betrokken is bij illegale veehandel en ontbossing Amazone'. KRO-NCRV, 31 March 2021.
<https://pointer.kro-ncrv.nl/hoe-nederlands-pensioengeld-betrokken-is-bij-illegale-veehandel-en-ontbossing-amazone>.
- 36 USDA. 'Brazil Soybeans: Unchanged Record MY 2020/21 Production'. USDA FAS IPAD Crop Explorer, 12 May 2021. https://ipad.fas.usda.gov/cropexplorer/pecad_stories.aspx?regionid=br&ftype=prodbriefs.
- 37 Noojipady, Praveen, C. Douglas Morton, N. Marcia Macedo, C. Daniel Victoria, Chengquan Huang, K. Holly Gibbs, and L. Edson Bolfe. 'Forest Carbon Emissions from Cropland Expansion in the Brazilian Cerrado Biome'. Environmental Research Letters 12, no. 2 (February 2017): 025004.
<https://doi.org/10.1088/1748-9326/aa5986>.
- 38 See, e.g., Russo Lopes, Gabriela, Mairon G. Bastos Lima, and Tiago N.P. dos Reis. 'Maldevelopment Revisited: Inclusiveness and Social Impacts of Soy Expansion over Brazil's Cerrado in Matopiba'. World Development 139 (March 2021): 105316. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105316>,
Jordan, Lucy. 'Razing Brazil's "Upside-down Forest": How Global Hunger for Soya Is Consuming the Cerrado'. Unearthed, 25 November 2020.
<https://unearthed.greenpeace.org/2020/11/25/cerrado-soya-deforestation-brazil/> en Global Witness. 'Seeds of Conflict. How Global Commodity Traders Contribute to Human Rights Abuses in Brazil's Soy Sector'. London: Global Witness, November 2021.
https://www.globalwitness.org/documents/20216/Seeds_of_Conflict_-_November_2021.pdf.
- 39 Trase. 'Trase Insights - Yearbook 2020 - Brazilian Soy - Deforestation Risk Highly Concentrated in Matopiba Region'. Trase insights, July 2020.
<https://insights.trase.earth/yearbook/contexts/brazil-soy/>.
- 40 Hernandez, Andrea, Lucie Pinson, Klervi le Guenic, and Leyla Larbi. 'Soja et Déforestation: Les Acteurs Financiers Ne Doivent plus Être Complices'. Paris: Reclaim Finance/Mighty Earth/Canopée/SumOfUs, November 2020.
https://reclaimfinance.org/site/wp-content/uploads/2020/10/Note_SojaDeforestation_LesActeursFinanciersNeDoiventPlusEtreComplices.pdf.

- 41 Mighty Earth. 'Soy and Cattle Tracker'. Mighty Earth, 2021. <https://www.mightyearth.org/soy-and-cattle-tracker/>.
- 42 Global Witness. 'Seeds of Conflict. How Global Commodity Traders Contribute to Human Rights Abuses in Brazil's Soy Sector'. London: Global Witness, November 2021. https://www.globalwitness.org/documents/20216/Seeds_of_Conflict_-_November_2021.pdf.
- 43 Brightwell, Ryan. "We Are Unable to Comment on Specific Customers..." Challenging Banks on Client Confidentiality'. Nijmegen: BankTrack, March 2019. https://www.banktrack.org/download/we_are_unable_to_comment_on_specific_clients/en NautaDutilh. 'Legal Report on the Possibilities for Increased Transparency in Light of the Adhering Banks' Client Confidentiality Obligations'. Dutch Banking Sector Agreement on international responsible business conduct regarding human rights, 29 June 2017. <https://www.imvoconvenanten.nl/n/bancaire-sector/about-this-agreement/-/media/09E7869CEEC64C048062CEE74D081493.ashx>.
- 44 Rabobank. 'Reactie Rabobank'. Milieudefensie, 3 November 2021. https://docs.google.com/document/d/15m1ac3h012I7SVHRYRTqZ_FML_P7RsYxrzwY7KjBu3o
- 45 ABN AMRO. 'Reactie ABN AMRO'. Milieudefensie, 3 November 2021. https://docs.google.com/document/d/17IsldvWfIT4DUO0qYeOBV-XA_rlWwHndQfZNIQnPZ1Q.
- 46 Chain Reaction Research. '2020's Top Deforesters for Oil Palm in Southeast Asia: A Lower Rate of Deforestation, but the Same Culprits'. Chain Reaction Research, 9 February 2021. <https://chainreactionresearch.com/2020s-top-deforesters-for-oil-palm-in-southeast-asia-a-lower-rate-of-deforestation-but-the-same-culprits/>.
- 47 Austin, Kemen G., Amanda Schwantes, Yaofeng Gu, and Prasad S. Kasibhatla. 'What Causes Deforestation in Indonesia?' Environmental Research Letters 14, no. 2 (February 2019): 024007. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aaf6db>.
- 48 Chain Reaction Research. '2020's Top Deforesters for Oil Palm in Southeast Asia: A Lower Rate of Deforestation, but the Same Culprits'. Chain Reaction Research, 9 February 2021. <https://chainreactionresearch.com/2020s-top-deforesters-for-oil-palm-in-southeast-asia-a-lower-rate-of-deforestation-but-the-same-culprits/>.
- 49 Jong, Hans Nicholas. 'Deforestation in Indonesia Hits Record Low, but Experts Fear a Rebound'. Mongabay Environmental News, 9 March 2021. <https://news.mongabay.com/2021/03/2021-deforestation-in-indonesia-hits-record-low-but-experts-fear-a-rebound/>.
- 50 Global Witness. 'Trading Risks. How ADM & Bunge Are Failing Land & Environmental Defenders in Indonesia'. London: Global Witness, December 2020. https://www.globalwitness.org/documents/20068/GW_Trading_Risks_Indonesia_EN_download.pdf.
- 51 Milieudefensie. 'Tijdlijn: ING al ruim 20 jaar op de hoogte van misstanden in de palmolie-industrie'. Milieudefensie, 3 July 2019. <https://milieudefensie.nl/actueel/tijdlijn.pdf>.
- 52 Milieudefensie. 'Draw the Line. A Black Book about the Shady Investments of Dutch Banks in Palm Oil'. Amsterdam: Milieudefensie, July 2018. [https://en.milieudefensie.nl/news/draw-the-line-english.pdf/@@download/file/Draw%20The%20Line%20\(English\).pdf](https://en.milieudefensie.nl/news/draw-the-line-english.pdf/@@download/file/Draw%20The%20Line%20(English).pdf).
- 53 SOMO. 'Fact Sheet. Palm Oil in Dutch Banks' Investment Funds'. Amsterdam: Milieudefensie, October 2018. <https://en.milieudefensie.nl/news/fact-sheet-what-abn-amro-ing-rabobank-are-not-telling-you-about-their-investment-funds/@@download/file/Fact%20sheet%20-%20what%20ABN%20AMRO,%20ING%20and%20Rabobank%20are%20not%20telling%20you%20about%20their%20investment%20funds.pdf>.
- 54 RSPO. 'Complaint: Golden Agri-Resources Ltd - Forest Peoples Programme & Elk Hills Research'. RSPO, 2020. <https://askrspo.force.com/Complaint/s/case/5000o00002u2QR1AAM/detail>.
- 55 GAR. Letter to RSPO. 'Re: GAR Complaint Reference: RSPO/2020/04/IR', 7 April 2020. <https://rspo.my.salesforce.com/sfc/p/#90000000YoJi/a/0o000000MXBV/2oq12gt4VWuD0PWs5yDtabanAGfN5sRV6rz5kRr8YZU>.

- 56 Tulio Garcia, Marco, Gerard Rijk, and Matthew Piotrowski. 'Deforestation for Agricultural Commodities a Driver of Fires in Brazil, Indonesia in 2019'. Chain Reaction Research, May 2020. <https://chainreactionresearch.com/wp-content/uploads/2020/05/Deforestation-driven20fires.pdf>.
- 57 Greenpeace International. 'Burning down the House. How Unilever and Other Global Brands Continue to Fuel Indonesia's Fires'. Amsterdam: Greenpeace International, November 2019. <https://storage.googleapis.com/planet4-international-stateless/2019/11/5c8a9799-burning-down-the-house-greenpeace-indonesia-fires-briefing.pdf>.
- 58 High Carbon Stock Approach Grievance Panel. 'HCSA EC Conclusions on the GVL_GAR Grievance Case'. High Carbon Stock Approach, 2021. http://highcarbonstock.org/wp-content/uploads/2021/02/HCSA-EC-Conclusions-on-the-GVL_GAR-Grievance-Case.pdf.
- 59 GAR. 'GAR Acknowledges HCSA Decision, Intensifies Support towards GVL GSEP Compliance'. Golden Agri-Resources, 16 February 2021. <https://www.goldenagri.com.sg/company-statement-on-recent-hcsa-report/>.
- 60 Groot, Jeroen. 'De trieste oogst van de oliepalm'. Het Financieel Dagblad, 25 June 2021. <https://omstredenpalmolie.fd.nl/en/PFWZ>. 'Reactie PFZW'. Milieudefensie, 4 November 2021. https://docs.google.com/document/d/1EtZM3_b1nwhqqnvEPZ5dTOZQQ9ItTavuwOc9H1qI958.
- 61 Ibid.
- 62 Ibid.
- 63 Prooijen, Erik van, and Channah Durlacher. Milieudefensie roept banken op te stoppen met het financieren van palmolie. EenVandaag, 2018. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/milieudefensie-roept-banken-op-te-stoppen-met-het-financieren-van-palmolie/>.
- 64 PT SMART Tbk. 'Annual Report 2020'. Jakarta: PT SMART Tbk, 2021. <https://www.smart-tbk.com/wp-content/uploads/2021/05/AR-2020-SMART-Final.pdf>.
- 65 Rabobank. 'Reactie Rabobank'. Milieudefensie, 3 November 2021. https://docs.google.com/document/d/15m1ac3h012I7SVHRYRTqZ_FML_P7RsYxrwY7KjBu3o
- 66 Greenpeace International. 'Destruction: Certified. Certification; Not a Solution to Deforestation, Forest Degradation and Other Ecosystem Conversion'. Amsterdam: Greenpeace International, March 2021. <https://www.greenpeace.org/international/publication/46812/destruction-certified/>.
- 67 Zembla. "'Foute' soja in duurzaam veevoer". BNNVARA, 25 November 2021. <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/foute-soja-in-duurzaam-veevoer>.
- 68 Kaag, Sigrid A.M. and Carola Schouten, 'Kamerbrief over de Internationale Inzet Voor Bosbehoud En Bosherstel' (2020), 4, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2020/03/09/kamerbrief-inzake-internationale-inzet-bosbehoud-en-bosherstel/kamerbrief-inzake-internationale-inzet-bosbehoud-en-bosherstel.pdf>.
- 69 UN Climate Change Conference (COP26) at the SEC – Glasgow 2021. 'Glasgow Leaders' Declaration on Forests and Land Use', 2 November 2021. <https://ukcop26.org/glasgow-leaders-declaration-on-forests-and-land-use/>.
- 70 UN Climate Change Conference UK 2021. 'The Global Forest Finance Pledge'. UN Climate Change Conference (COP26) at the SEC – Glasgow 2021, 2 November 2021. <https://ukcop26.org/the-global-forest-finance-pledge/>.

Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
service@milieudefensie.nl
www.milieudefensie.nl

© Milieudefensie, december 2021

